

Vena kyrkogård

Hultsfred-Vena Lönneberga församling, Linköpings stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2006

Magdalena Jonsson
Kalmar läns museum, kyrkoantikvariska rapporter 2006

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	5
Kort kyrkogårdshistorik	5
VENA KYRKOÅRD	6
Sockenbeskrivning	6
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	19
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhöll Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorumen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorumen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Länge begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av

ängsliga områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VENA KYRKOGRÅRD

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Vena kyrka 1:2, Vena socken, Hulfsfreds kommun, Sevede härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1920-talet mer än 5000 inv, 1957: 2257 inv, 2004: 1220 inv.

Sockenbeskrivning

Vena socken är omgiven av grannsocknarna Lönneberga, Vimmerby och Tuna. Socken omnämns i källmaterialet första gången 1337. Tidvis har socknen varit delad mellan olika häradar och dess gränser har också förändrats vid flera tillfällen. Under medeltiden tillhörde västra delen av socknen, kallad Vena skate, Aspelds härad. Den nordvästra delen av Vena skate överfördes 1718-19 till Lönneberga socken och den sydöstra delen förenades med Vena socken och Sevede härad 1885. Ytterligare ett område, Råsa med Hällefors pappersbruk, överfördes till Lönneberga socken 1931. Samhället som växte fram runt pappersbruket fick då namnet Silverdalen. I början av 1900-talet växte Hulfsfred i socknens västra del och 1927

bildade man egen kommun. I kyrkligt hänseende hörde de båda församlingarna ihop fram till 1955 då Hultsfred blev annexförsamling till Vena. År 1962 blev förhållandet mellan de båda det omvända.

Genom Vena socken går flera stora åsar och vattendrag. Spåren av människor som levt här under förhistorisk tid är få. De som finns är koncentrerade till vattendragen. Jord- och skogsbruk är och har varit viktiga näringar för socknen. Vid sekelskiftet 1900 dikades stora vattensjuka områden ut och det blev möjligt att uppodla mer mark.

Kyrkomiljön

Vena kyrka ligger mitt i Vena samhälle där vägarna mot Hultsfred, Tuna och Kristdala möts. Platsen har en lång tradition som religiöst och administrativt centrum i bygden. Idag är samhället i allra högsta grad levande med bl.a. affär, skola, värdshus och vandrarhem. Söder om kyrkogården ligger sockenstugan som är från slutet av 1700-talet. Efter en ombyggnad 1957 används huset som församlingshem.

Kyrkan

Vena kyrka stod klar 1798. Den ersatte då en medeltida kyrka av sten och trä. Den nya stenkyrkan ritades av arkitekten vid Överintendentsämbetet J. Wulff och arbetet leddes av stiftsmurmästare C. Seurling. Kyrkan är byggd i nyklassicistisk stil med historiserande drag framförallt i tornets spira och i den öppna, runda lanterninen. Koret är rundat och fasaderna putsade och avfärgade i vitt. Interiört är stilen främst en blandning av nyklassicistiska och gustavianska drag. De sistnämnda finns framförallt i läktarbröstningen och altarringen. Väggarna är avfärgade i vitt. Så var även taket fram till den stora renoveringen 1954-55. Då skrapades taket rent från färg och fernissades. Vena kyrka räknades när den byggdes som den största landsortskyrkan i Linköpings stift.

Kyrkogårdens historik

Eftersom den kyrka som idag finns i Vena byggdes som ett skal utanpå en äldre kyrka, bör delar av kyrkogården ha använts under mycket lång tid. Troligen är det delar av kvarteren I och II söder om kyrkan som är de äldsta delarna av kyrkogården.

Enligt lantmäterihandlingar avsöndras 1898 mark från flera fastigheter. Främst verkar det ha handlat om Kåreby no1 och flera lägenheter på samma fastighet. Dessutom avsöndras ett stort område, nästan 8 ha, från något man kallar samskogsskiften no1. Klart är att kyrkan köpte ett större område och brukade det till kyrkogård. I Riksantikvarieämbetes bilddatabas "Kulturmiljöbild" som är utlagd på nätet finns en bild av Vena kyrka från 1860. Bilden är tagen från söder. Kyrkogården söder om kyrkan förefaller på bilden omfatta ett mindre område än det som idag utgörs av kvarteren I och II. Det är alltså möjligt att ovan beskrivna markköp ledde till en utvidgning av kyrkogården i söder. Några synliga spår av denna kan man dock inte se idag.

En annan möjlig tolkning är att detta är det markområde som används för en utvidgning av kyrkogården i början av 1900-talet. Exakt när denna gjordes är inte känt men i kvarter VI finns området äldsta gravvård från 1905. Området ligger väster om den gamla kyrkogårdsdelen vilket idag motsvara kvarteren III-VIII. Vem som ritade den nya kyrkogårdsdelen är inte känt. På en ritning från 1918 ser man ett rektangulärt med raka gångar som möts i räta vinklar. Hur gravkvarteren var ordnade är inte angivet på ritningen men i kvarteren III-VI är linjer inritade som skapar ramar runt kvarteren. Troligen fanns här köpta

gravplatser medan områdena i mitten var avsedda för linjegravsområden. Detta är ett för tiden mycket vanligt sätt att ordna gravkvarter på våra kyrkogårdar och man kan än idag se spår av denna struktur i de fyra kvarteren på Vena kyrkogård. På den gamla kyrkogårdsdelen är ett antal mindre slingrande gångar markerade. Detta förefaller ha varit ett förslag som aldrig genomfördes.

På ritningen från 1918 över kyrkogården är ett bårhus inritat längst i söder på den nya kyrkogårdsdelen. Församlingen hade själva uppgjort och skickat in ett förslag på gravkapell men detta godkändes inte av Kungliga byggnadsstyrelsen. Då gav man istället G. Holmdahl, som vid den här tiden var engagerad i renoveringen av kyrkan, i uppdrag att rita ett nytt förslag och sannolikt var det detta som byggdes. Gravkapellet stod klart 1920. Byggmästare var Oskar Svensson, Hultsfred, och fasadens stenarbeten utfördes av Oskar Bergström och hans söner. Stenen ska ha hämtats i Klocketorpaberget nära Vena. Från 1940 finns ritning på inredningsdetaljer till gravkapell. Ritningen är gjord av Gustaf Carlsson, Hultsfred. Man gjorde vid denna tid också en renovering av byggnaden. Cementgolvet ersattes med ett kalkstensgolv. De putsade väggarna lagades och oljefärgen som man målat med ersattes av kalkbruk. Byggnaden användes som gravkapell fram till 1952-53. Därefter var det under lång tid förråd.

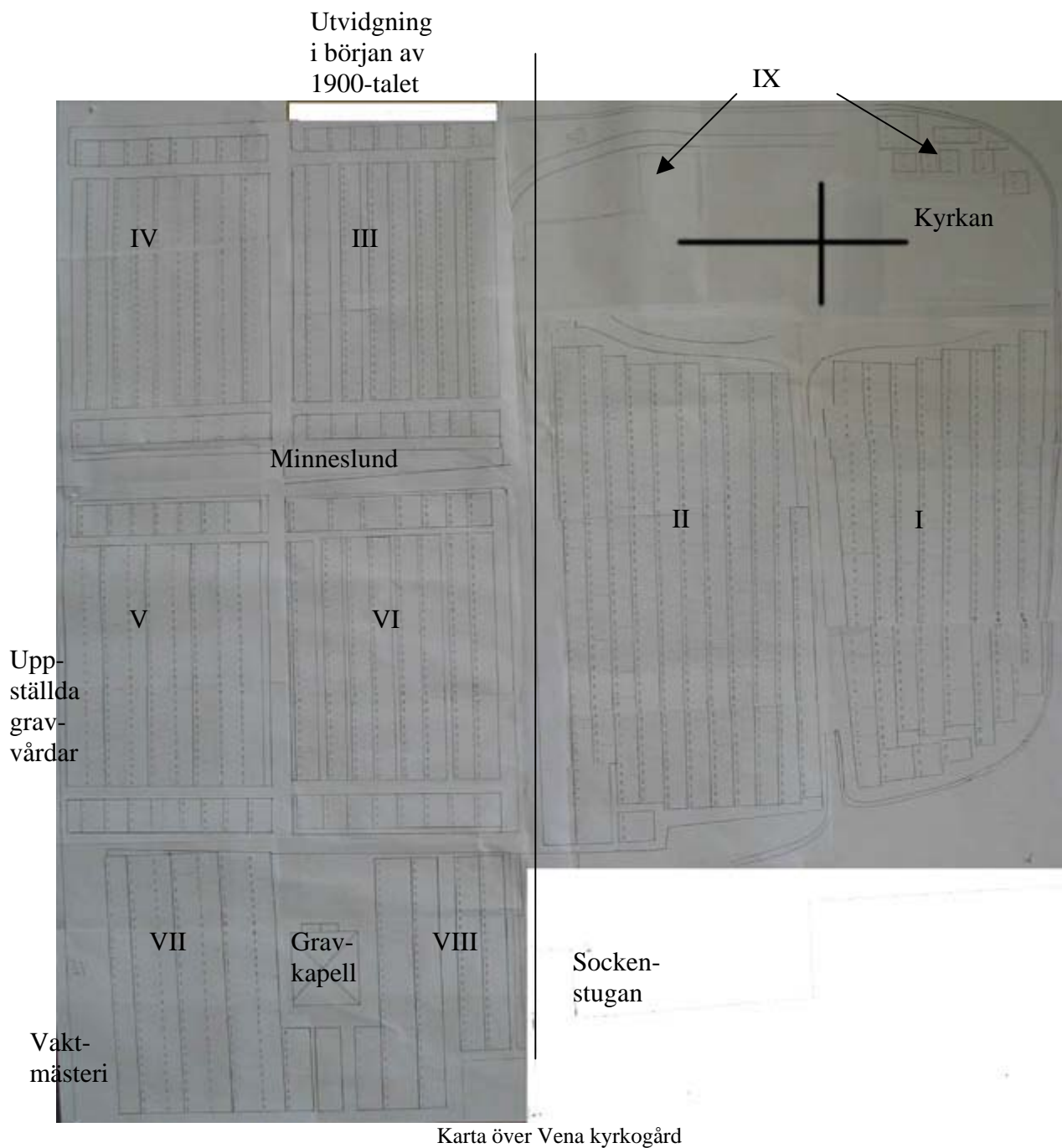
I ”Kulturmiljöbild” finns ytterligare bilder från Vena. Däribland en odaterad bild som skulle kunna vara från omkring 1920-30. På bilden syns stora delar av kvarter II. Området är fullt av gravvårdar som förefaller att stå i relativt ordnade rader vända mot öster. I bildens högra kant man också se ett antal lövträd som kantar gången fram till kyrkans södra ingång. Detta intryck av kyrkogården förstärks av en flygbild från 1935. I både kvarter I och II råder ordning och reda med gravplatserna i raka rader. Båda kvarteren är belagda med grus och några gravplatser är omgärdade med framförallt häckar. Vanligare än omgärdningar förefaller överväxta gravkullar att vara. Åren 1947 och 1950 besöktes kyrkogården av landsantikvarie Manne Hofrén. Från hans besök finns ett antal bilder som visar gravvårdar på linjegravsområdena i kyrkogårdens västra delar, troligen kvarteren IV och V. Gravvårdar av trä var mycket vanliga och de förekommer både som kors och som dekorerade brädor.

År 1952 fick kyrkogården belysning. Då ritade ingenjör Thor Engströms belysningsstolpar i järn för kyrkogården. Från 1956 finns det ritningar över trappa och grindstolpar vid västra ingången. Ritningarna är gjorda av Nils Carlgren. Ritningarna gjordes i samband med att stolparna flyttades så att man fick en bredare ingång. I ett första förslag skulle den gamla ingången stängas igen och två nya tas upp på ömse sidor om den gamla. Men detta avstyrktes av byggnadsstyrelsen.

År 1969 sänktes landsvägen norr om kyrkan och en trottoar byggdes. För att kunna göra detta fick man ta bort tre träd på utsidan av kyrkogårdsmuren. Eftersom nivåskillnaden ökade kompletterades den gamla stödmuren med en lägre mur utanför den gamla. Under 1960-talet genomgick kyrkogården en stor förändring. Det var troligen i mitten av detta årtionde som arbetet med att så in kyrkogårdens grusbelagda områden med gräs påbörjades. Samtidigt togs gravplatsomgärdningar bort. Den gång som tidigare gick runt hela kyrkan ska ha såtts in på i slutet av 1970-talet.

Omkring år 2000 fanns planer på att renovera gravkapellet för att på nytt använda det som kapell, vilket också gjordes. Vid samma tidpunkt konserverades också kyrkogårdens äldsta gravvård över fanjunkaren vid Smålands husarregemente Georg G Rothstein som dog 1847.

Vården är av kalksten och arbetet utfördes av en stenkonservator. Minneslundan anlades 2001. Den ska ha ritats av Avenbergs landskapsarkitekter, Mönsterås.

Karta över Vena kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Vena kyrkogård är främst utlagd söder och väster om kyrkan. Formen är i det närmaste rektangulär. De äldsta kvarteren, kvarter I och II, är belägna söder om kyrkan och i nivå med denna. Kvarteren III-VIII som tillkom i början av 1900-talet ligger väster och sydväst om kyrkan. Området ligger lägre än de äldre delarna av kyrkogården, men höjer sig mot söder. Längst i söder, mellan kvarteren VII och VIII, ligger gravkapellet. Den gamla och den nya delen av kyrkogården är sammanbundna med sluttande gångar och trappor. Träd är planterade runt stora delar av kyrkogården liksom utmed flera av gångarna. Det ger kyrkogården ett lummigt intryck.

Omgärdning

I öster: Stödmur av kanthuggen granit.

I norr: Den östra delen består av en stödmur av kanthuggen granit. I väster är en häck av karagan planterad.

I väster: Häck av hagtorn.

I söder: I den västra delen är en berberishäck planterad och i öster finns ett brunmålat trästaket.

Ingångar

I norr: Dubbla svartmålade smidesgrindar mellan stolpar av granit. Mor väster finns en liten öppning bredvid grinden som markeras av en extra stolpe av granit.

I sydost: Infartsväg till sockenstugan och kyrkogården. Infarten markeras av stolpar av granit och dubbla svartmålade smidesgrindar.

I söder: Ingång till kyrkogården markerad av dubbla svartmålade smidesgrindar mellan runda stolpar som putsats och avfärgats i vitt. De har tak av svartmålad plåt och kröns av kors och kula i bronsfärgad metall. I söder finns också en trappa bakom sockenstugan och en infartsväg till vaktmästeriet i sydväst.

Ingång till Vena kyrkogård i söder.
(KI Vena kyrkog 004)

Kyrkogårdens omgärdning i norr.
(KI Vena kyrkog 006)

Vegetation

Trädkrans: En mer eller mindre sammanhängande trädkrans finns runt hela kyrkogården. I öster är träden planterade utanför kyrkogårdsmuren. Trädkransen består av lind, ask, lönn, alm och björk.

Övrigt: Utmed flera av gångarna är alléer med lindar, almar, björkar eller lönnar planterade. I flera av kvarteren som anlades i början av 1900-talet är gravvårdarna ryggställda med häckar av måbär, ölandstok eller brudspirea emellan. Vid ingången i söder är rosenaplar planterade. *Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.*

Gångsystem

Gångsystemet är utlagt i nord-sydlig och öst-västlig riktning. Majoriteten av gångarna är belagda med grus. Efter som ingången till kyrkogården i norr ligger på den nya delen av kyrkogården ligger ingången betydligt lägre än ingången till kyrkan. Därför leder en trappa av granit och en gång belagd med plattor fram till kyrkans västra ingång. Mot den nya kyrkogårdsdelen är en hög stensockel utmed vilken rosor, ormbunkar och murgröna är planterade. Från kyrkans ingång i väster leder en mindre gång belagd med kalkstensplattor utmed långhuset norr om kyrkan. En gång med kalkstensplattor finns också från den trappa som leder upp till kyrkogården i söder och fram till sockenstugans entré.

Gravvårdstyper

De äldsta delarna av Vena kyrkogård har använts under lång tid. Här finns en blandning av gravvårdar från mitten av 1800-talet och fram till idag. På den del av kyrkogården som anlades i början av 1900-talet finns flera typer av gravvårdar som varit vanliga under 1900-talet. Majoriteten av de riktigt gamla gravvårdarna finns i kvarteren närmast kyrkan. Här dominerar höga, stående gravvårdar av svart granit. En del av dessa har nationalromantiska drag i form av råa stenytor, asymmetriska krön m.m. som ska föra tankarna till runstenar. Vanligast är dock att gravvårdarna är inspirerade av klassicistiska stildrag. Det gäller också flera av de låga, stående gravvårdarna från senare årtionden. I flera fall har inspirationen hämtats från antikens ideal med kolonner, pilastrar, trekantiga krön och dekorelement som bladkransar och oljelampor. På gravvårdar från de senaste decennierna är dekoren enklare. Vanligt är ett enkelt kors, en tallunge eller en blomsterslinga. Majoriteten av gravvårdarna är stående. På många av gravplatserna, i synnerhet i kvarteren I och II, finns flera gravvårdar. Man har här låtit gravvårdar över äldre släktingar stå kvar på gravplatsen. I en del fall har även äldre vårdar återanvänts eller kompletterats med inskriptioner. I flera av kvarteren på den nya delen av kyrkogården finns rester eller sammanhängande delar av linjegravsområden från slutet av 1910-talet fram till 1960-talet. Gravvårdarna är här små och låga. Det finns också flera trävårdar, framförallt vitmålade träkors. Enligt uppgift ska flera av dessa ha gjorts om. Ett mindre antal kan dock vara original. Granit är annars det material som dominerar bland gravvårdarna och då framförallt grå och svart granit. Ett mindre antal är av röd granit, kalksten, sandsten, smide eller gjutjärn. Att ange den dödes yrkes titel är relativt vanligt, i synnerhet i kvarter I och II. Det är också vanligt att ange vilken by eller gård den döde kommer ifrån. Detta är typiskt för landsortskyrkogården. Här har det viktigt att tala om var man hör hemma.

Minneslund

En minneslund anlades 2002 vid en insådd gång mellan kvarteren IV och V. Platsen markeras av en yta belagd med kalkstenplattor och plats för att sätta blomvaser. I gräsmattan väster om denna yta finns urnsättningsområdet som markeras av stenar i gräset. En bänks skyddad av en ligusterhäck samt ett par ljusstolpar kompletterar platsen.

Kyrkogårdens omgärdning i väster.
(KI Vena kyrkog 008)

Minneslundan (KI Vena kyrkog 034)

Byggnader

I söder ligger ett gravkapell som uppfördes 1918. Byggnaden är kvadratisk till formen med ett tälttak. Det är byggt av kvaderhuggen granit och taket är belagt med tegel. Byggnaden kröns av ett gråmålat kors och kula. Ingången i norr har dubblad fernissade dörrar med sirliga smidesgångjärn. Stora rundbågiga fönster med bågar och karmar i vitt finns i öster och väster. Interiört är väggarna och taket putsade och avfärgade i vitt. I söder finns ett altare. Idag används utrymmet som förråd och bårhus. Här står bl.a. kyrkans katafalk.

Inom kyrkogården ligger sockenstugan som är en rödmålad träbyggnad i två våningar och med källare. Taket är täckt av rött tegel. Foder och fönstersnickerier är vitmålade medan de dubbla trädörrarna är betsade. Här finns idag personalutrymmen. Huset används också för kyrkans olika verksamheter.

I sydvästra hörnet av kyrkogården ligger vaktmästeri med förråd och garage för maskiner. Byggnaden har väggar av betong som målats i ljust gult. Taket är belagt med rött tegel. Fönster- och dörrfoder är målade i vitt och dörrarna i brunt.

Övrigt

I en rad rakt norr om vaktmästeriet är flera äldre gravvårdar som plockats bort från kyrkogården uppställda.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter I och II

Allmän karaktär

Kvarter I och II är belägna rakt söder om kyrkan. Båda kvarteren omfattar närmare 350 gravplatser var. Gravvårdarna är placerade i rader i nord-sydlig riktning och samtliga är vända mot öster. Båda kvarteren avgränsas i söder av en stödmur och i norr av kyrkan. Mellan de båda går en grusgång kantad av lindar. I öster avgränsas kvarter I av kyrkogårdens stödmur och i väster avgränsas kvarter II av en grässlänt och grusgång. Från kvarter två leder en trappa av kasserade gravvårdssocklar ner till kvarter VI.

Kvarter I från söder. (KI Vena kyrkog 011)

Kvarter II från norr. (KI Vena kyrkog 055)

Gravårdstyper

De båda kvarteren utmärks främst av den stora åldersmässiga spridningen på gravvårdarna. Den äldsta gravvården från 1870 finns i kvarter II. Därefter är varje årtionde fram till och med 2000-talet representerat. De höga gravvårdarna från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet dominerar dock intrycket. Det ger de båda kvarteren en ålderdomlig karaktär. Denna förstärks av att det är tätt med gravstenar. I flera fall står mer än en gravvård inom samma gravplats. Istället för att göra nya inskriptioner eller lägga en mindre gravvård framför familjevården har man gjort en ny, modern gravvård och låtit den äldre generationens vård stå kvar. De modernare gravvårdarna är låga och rektangulära med utsmyckningar och dekor typiska för olika årtionden. Materialet är främst grå och svart granit men även röd förekommer. Ett mindre antal gravvårdar är av andra material. I kvarter I finns en urna av gjutjärn och en trävård målad i vitt. Två vita träkors finns i kvarter II. Där finns också två gravvårdar av sandsten och en av marmor. I kvarter I finns en stenram kring en gravplats och resterna efter ytterligare en finns i kvarter II. Längst ner i södra delen av kvarter II finns också en gravkulle överväxt med murgröna. Denna typ av gravvård var tidigare vanlig på Vena kyrkogård. Att ange den dödes yrkestitel är mycket vanligt i de båda kvarteren. Den vanligaste titeln är hemmansägare som finns på 85 gravvårdar. Andra vanliga titlar som förekommer är handlande, byggmästare, kyrkoherde, kantor och folkskollärare medan titlar som orgeltrampare, ringkarl, predikant i östra Smålands missionsförsamling och distinktionskorpral är ovanliga. På majoriteten av gravvårdarna anger man från vilken by eller gård den döde kommer.

Övrigt

Fram till 1858 var distinktionskorpral en titel som man erhöll efter att ha genomgått underofficersutbildning. Mellan 1858 och 1915 motsvarade titeln den högsta korpralsgraden men under den här tiden utnämndes man till titeln. Det behövdes då ingen särskild examen. Titeln ersattes 1915 med titeln furir.

En av kyrkogårdens bevarade trävårdar.
(KI Vena kyrkog 014)

På Vena kyrkogård är det mycket vanligt att man låter äldre gravvårdar stå kvar på familjens gravplats. Här tre olika vårdar över medlemmar av samma familj från Björkesbo. (KI Vena kyrkog 015)

Kulturhistorisk bedömning

De båda kvarteren tillhör de äldsta delarna av kyrkogården. Kvarteren har såtts in med gräs men förefaller i övrigt ha kvar sin ursprungliga utformning. Här har främst funnits familjegravplatser och dessa har tidigt ordnats i raka rader. Äldre fotografier visar att det varit mycket tätt med gravvårdar i kvarteren och denna känsla finns kvar eftersom många valt att behålla äldre familjevårdar på gravplatsen trots att man skaffat en ny. Viktig för kvarterens karaktär är också blandningen av gravvårdar från olika tider. I det fortsatta bruket av kvarteren bör dess karaktär och traditionen att bevara vårdar värnas. De utgör viktiga delar i kyrkogårdens utveckling. Hos enskilda gravvårdar finns lokal- och personhistoriska värden. Gravvårdar av trä var tidigare mycket vanliga på våra kyrkogårdar. De som finns kvar idag bör därför vårdas så att deras livslängd förlängs så långt möjligt. En annan typ av gravplatsarrangemang som idag är ovanlig är gravkullar överväxt av murgröna. Liksom trävårdarna var dessa tidigare mycket vanliga på våra kyrkogårdar. Den bevarade gravkullen bör därför vårdas som ett exempel på en numera försvunnen tradition. Urnan av gjutjärn ska införas på församlingens inventarieförteckning. Det är också värt att notera den ovanligt rika användningen av yrkestitlar i de båda kvarteren. Dessa ger ytterligare en dimension åt gravvårdarna och berättar om Vena socken och dess innevänares historia.

Kvarter III-VIII

Allmän karaktär

De sex kvarteren anlades någon gång i början av 1900-talet. Spår av en äldre struktur där köpta gravplatser var placerade i kvarterens ytterkanter och allmänna gravplatser i mitten kan urskiljas i kvarteren III-VI. Idag är gravvårdarna placerade i rader i nord-sydlig riktning. I flera fall är raderna ryggställda med häckar av måbär, brudspirea eller ölandstok. Kvarteren avgränsas från varandra av grusgångar. Undantagen är kvarter IV och V som skiljs åt av minneslundan och kvarteren VI och VIII som skiljs åt av gravkapellet. Utmed grusgångarna är lindar, björkar och almar planterade. I sydvästra delen av kvarter V finns en uppställningsplats för gravvårdar som plockats bort från kyrkogården.

Kvarter IV från norr. Gravvårdarna är placerade i ryggställda rader med häckar emellan. Längst bort i bilden syns gravkapellet till vänster och vaktmästeriet till höger. (KI Vena kyrkog 031)

Fram till gravkapellet leder en gång kantad av björkar. Till vänster kvarter VI och till höger kvarter V. (KI Vena kyrkog 054)

Gravvårdar i kvarter III. I kvarteret finns rester av ett linjegravsområde från mitten av 1920-talet till 1936. Träkorset och vården till vänster om detta har varit delar av linjegravsområdet. (KI Vena kyrkog 029)

Kvarter VII från nordväst. (KI Vena kyrkog 042)

Gravvårdstyper

Även i dessa kvarter varierar gravvårdarnas ålder men här dominerar gravvårdstyper från mitten av 1900-talet. Den äldsta gravvården från 1905 finns i kvarter VI och därefter har kvarteren använts kontinuerligt fram till idag. Bland de äldre gravvårdarna är de som står på köpta gravplatser mer påkostade än linjegravsområdenas små, enkla vårdar. Sammanhängande linjegravsområden går att följa från kvarter III från 1925 till 1936 och därefter vidare i kvarter IV från 1937 till 1951. I kvarter VIII finns inga spår av linjegravsområden men i övriga tre kvarter finns spår äldre än 1925. I kvarter VI är de mycket få men möjligen kan här ha funnits kyrkogårdens första linjegravsområde från 1910-talet. Därefter verkar man ha fortsatt i kvarter VII, där spåren är något tydligare, och avslutningsvis i kvarter V där det finns flera linjevårdar från framförallt 1920-talet. Bland linjegravvårdarna finns flera trävårdar, framförallt vita träkors. I övrigt dominerar svart och grå granit. Det finns också gravvårdar av röd granit samt två vårdar av sandsten. I kvarter III finns två gravplatser som är belagda med grus och omgärdade av stenram. Gravvårdar där man angett den dödes yrkestitel finns i samtliga kvarter men är vanligast i kvarter VI. Fortfarande är hemmansägare

den vanligaste titeln men här finns också stationsföreståndare, mästare i olika hantverksyrken mjölnare och folkskollärare. Till de mera ovanliga titlarna hör agronom, gevärssmed och snickarmästare vid kungliga flottan. Att ange vilken by eller gård den döde kommer från är mycket vanligt.

Denna gravplats i kvarter III var tidigare omgärdad, troligen av stenram, och belagd med grus. A. Hedenberg ska ha varit en av dem som var engagerad i arbetet med den nya kyrkogårdsdelen 1918. (KI Vena kyrkog 030)

Gravvård typisk för det tidiga 1900-talet men med en ovanlig titel. A E Andersson som dog 1918 ska ha varit snickarmästare i Kungliga flottan. (KI Vena kyrkog 036)

Kulturhistorisk bedömning

Området tillkom vid den utvidgning av kyrkogården som gjordes i början av 1900-talet. Flertalet av kvarteren förefaller ha fått en för tiden typisk utformning. I kvarterens ytterkanter placerades köpta gravplatser och innan för dess linjegravsområden. Hela området har genomgått en större omläggning då gravplatser har sått in med gräs och gravvårdarna har placerats i ryggställda rader med häckar emellan. Trots de stora förändringarna kan man se spår av den gamla strukturen. Man kan t.ex. fortfarande se var de gamla köpta gravplatserna fanns. Särskilt tydligt är det i de norra och södra delarna av kvarteren där dessa gravplatser tydligt skiljer ut sig. Det går också att se mer eller mindre tydliga spår av några av de linjegravsområden som fanns det gäller i synnerhet i kvarteren III, IV och V.

Linjegravsområden var tidigare varnliga på våra kyrkogårdar. De små enkla gravvårdarna som utmärker linjegravsområdena har ett socialhistoriskt värde i förhållande till de köpta gravplatsernas mera påkostade vårdar. Ofta kan man se hur de mera påkostade vårdarnas stilelement går igen i förminskad skala hos linjegravvårdarna. Man bör därför bevara delar av linjegravsområden dels för att visa på en gravform som idag är bort, dels som en viktig del av socknens sociala historia. Hos enskilda gravvårdar finns också person- och lokalhistoriska värden att ta till vara. Gravvårdar av trä var tidigare vanliga på våra kyrkogårdar. De som idag finns kvar bör därför vårdas så att deras livslängd förlängs så långt möjligt.

Kvarter IX

Allmän karaktär

Kvarteret är beläget norr om kyrkan. Väster om sakristian finns fyra gravvårdar samt två uppställda gjutjärnskors. Här är flera sorters buskar planterade bl.a. forsythia, berberis och jasmine. Öster om sakristian finns 12 gravvårdar. Från kyrkans västra ingång går en gång belagd med kalkstensplattor. Denna upphör i höjd med sakristian.

Gravvård i kvarter VII som återanvänts. Vården är typisk för det tidiga 1900-talet. (KI Vena kyrkog 044)

Här märks de militära traditionerna runt Hultsfred. F A Ekström var gevärssmed och avled 1912. (KI Vena kyrkog 045)

Gravvårdstyper

De fyra gravvårdar som finns väster om sakristian är samtliga liggande vårdar. Två av dem är daterade till 1937 respektive 1959. En av gravvårdarna har en stenram som en gång omgärdade delar av gravkullen. Här finns också två sekundärt uppställda gjutjärnskors som saknar data. Öster om sakristian är den äldsta vården, vilken även är kyrkogårdens äldsta vård, från 1847 och den yngsta daterade från 1950. Majoriteten av vårdarna är dock från slutet av 1800-talet. Två gravplatser omgärdas av stenram och en av pollare och kätting. Gravvården från 1847 är av kalksten. Det finns också ett gjutjärnskors. Yrkestitlar är vanliga. Här finns två vårdar med titeln chiropractor och en var av hovlakej, löjtnant, kopparslagare, prost, kyrkoherde, fanjunkare vid Smålands husarregemente, sergent och fabrikör. Den dödes hemort anges inte på någon av gravvårdarna.

Kyrkogårdens äldsta gravvård över fanjunkaren vid Kungliga Smålands husarregemente Georg Rothstein död 1847 finns i kvarter IX. Vården är av kalksten. (KI Vena kyrkog 051)

Två gjutjärnsvårdar vid kyrkans norra vägg. Båda saknar inskriptionsplatta med data. (KI Vena kyrkog 050)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter IX är rymmer endast ett fåtal gravplatser och vårdarnas yrkestitlar berättar om att dessa tillhört samhällets övre skikt. Flera av gravvårdarna utmärker sig genom sin utformning, material, gravplatsarrangemang, ålder eller inskription. Det gör att flera olika värderingar av vårdarna kan göras. Samtliga har ett person- och lokalhistoriskt värde. Genom sin avskilda placering får de också ett socialhistoriskt värde. Det finns också stilhistoriska och

hantverksmässiga värden att värna. Samtliga gravvårdar bör därför bevaras på sina ursprungliga platser och eventuella nya vårdar anpassas till de äldre. Gravvårdar från mitten av 1800-talet samt vårdar av gjutjärn skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Vena kyrkogård har använts under lång tid. Delar av kvarteren I och II har troligen brukats som kyrkogård redan under medeltiden. Idag är endast en möjlig utvidgning i slutet av 1800-talet samt en stor utvidgning 1918 kända. Både den äldre och yngre delen av kyrkogården har genomgått stora förändringar. På den äldre delen av kyrkogården är det tätt med vårdar som ett resultat av att man valt att spara äldre gravvårdar inom familjegravplatserna. Här har man sått in de tidigare grusbelagda ytorna men gravvårdarna står fortfarande i raka rader vända mot öster. När den nya delen anlades fick den en för tiden typisk utformning med en tydlig uppdelning mellan köpta och allmänna gravplatser. Denna uppdelning kan man fortfarande se spåren av. Raderna med gravvårdar har dock i senare tid placerats i ryggställda rader med häckar emellan. De spår av äldre strukturer som finns kvar berättar om kyrkogårdens stilhistoriska utveckling under 1900-talet och företeelser som tidigare var vanliga på våra kyrkogårdar.

På kyrkogården finns fler olika typer av gravvårdar som varit vanliga under 1900-talet. Över hela kyrkogården finns en relativt stor blandning av gravvårdar från olika tider. Utmärkande är de höga stående gravvårdarna som framförallt finns söder om kyrkan i kvarteren I och II. Linjegravsområden var tidigare vanliga på våra kyrkogårdar. I relation till de köpta gravplatsernas mera påkostade gravvårdar visar de på en bygds sociala sammansättning. Det är därför önskvärt att sammanhängande delar av linjegravsområden bevaras. Gravvårdar från mitten av 1800-talet samt gravstaketet av gjutjärn ska införas på församlingens inventarieförteckning.

Vena kyrka och kyrkogård har varit ett religiöst och administrativt centrum i socknen sedan medeltiden. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. Gravvårdar på Vena kyrkogård rymmer titlar som t.ex. hemmansägare, trävaruhandlare, kyrkoherde, fanjunkare, stationsmästare, folkskollärare och byggmästare vilka alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Här finns en blandning av yrkestitlar som är typisk för ett mindre samhälle. Närheten till militärens övningsplats i Hultsfred märks genom titlar som gevärssmed. Ortnamn finns angivet på ett stort antal vårdar.

Till kyrkomiljön i Vena hör förutom kyrkan och kyrkogården även sockenstugan och landsvägarna som möts vid kyrkan. Tillsammans skapar de en värdefull kulturmiljö som vittnar om att platsen har en lång historia som centrum i bygden.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som visar platsens utveckling och blir en spegling av samhällsandan och synen på döden under 1900-talet.
- Kyrkan, kyrkogården och den omgivande bebyggelsen utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt och administrativt centrum i bygden.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Knutz, Anders, En bok om Vena och Hultsfred, Hembygdsbok Vena 1960
Nisbeth, Åke, Vena kyrka, Uddevalla 1992
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983
Vena Hembygdsförening, Vena-bygden, 1978

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Göran Henriksson och Bertil Andersson.